RAPORT Z OBSERWACJI KOGNITYWISTYCZNEJ

uczestników projektu

Dajcie nam szansę i wspierajcie w drodze do marzeń

Opracowanie: Violetta Maksymowicz
kognitywistka

Projekt realizowany w ośrodkach kuratorskich
województwa opolskiego

Cel i zakres raportu

Raport przedstawia obserwacje dotyczące sposobu rozumienia poleceń, przetwarzania informacji, koncentracji uwagi, komunikacji, motywacji i funkcjonowania społecznego uczestników projektu. Jego celem jest wskazanie barier utrudniających udział w zajęciach oraz warunków, które zwiększały otwartość, aktywność i gotowość młodzieży do współpracy.

Materiał ma charakter opisowy i odnosi się do funkcjonowania uczestników podczas działań projektowych. Nie stanowi indywidualnej diagnozy klinicznej, psychologicznej ani pedagogicznej. Wnioski odnoszą się do obserwowanych procesów grupowych i służą doskonaleniu programu wsparcia.

Podstawa obserwacji

Podstawę opracowania stanowiły obserwacje zachowania uczestników podczas warsztatów psychoedukacyjnych, ćwiczeń indywidualnych i grupowych, pracy z kartami, zadań praktycznych, aktywności sportowych i wyjazdowych oraz inicjatywy społecznej. Uwzględniono również reakcje młodzieży na różne sposoby formułowania poleceń, stopień trudności zadań, obecność osób dorosłych, wsparcie grupy i otrzymywane informacje zwrotne.

Główne obszary obserwacji

- rozumienie słów, pojęć, znaczeń i instrukcji zadaniowych;
- koncentracja uwagi i wytrwałość w wykonywaniu zadań;
- zasoby komunikacyjne i społeczne;
- poczucie własnej wartości, sprawczości i wpływu;
- motywacja, rezygnacja oraz gotowość do podejmowania aktywności;
- wpływ grupy rówieśniczej, wychowawców i sposobu prowadzenia zajęć;
- warunki sprzyjające uczeniu się i aktywnemu uczestnictwu.

Najważniejszy wniosek

Zaangażowanie młodzieży nie było stałą cechą uczestników, lecz wyraźnie zmieniało się zależnie od sposobu organizacji zajęć. Największą aktywność obserwowano wtedy, gdy zadania były konkretne, krótkie, oparte na działaniu, podzielone na czytelne etapy i pozbawione presji oceny. Wsparcie prowadzącego oraz grupy pozwalało uczestnikom podejmować działania, które w warunkach silnej ekspozycji społecznej lub nadmiernie abstrakcyjnego języka były przez nich odrzucane.

Funkcjonowanie poznawcze i językowe

Trudności w rozumieniu poleceń

U części uczestników obserwowano trudności ze zrozumieniem poleceń, szczególnie gdy instrukcja była długa, wieloetapowa albo zawierała pojęcia abstrakcyjne. Problem nie zawsze wynikał z braku chęci do pracy. Często uczestnik nie rozumiał, czego dokładnie się od niego oczekuje, ale nie zgłaszał tej trudności z obawy przed oceną lub ośmieszeniem. W takich sytuacjach pojawiało się wycofanie, żartowanie, zmiana tematu, odmowa wykonania zadania albo zachowanie impulsywne.

Skuteczne okazywało się dzielenie polecenia na krótkie kroki, prezentowanie przykładu, upewnianie się, że uczestnik rozumie zadanie, oraz umożliwienie rozpoczęcia pracy wspólnie z prowadzącym lub inną osobą z grupy.

Bariery językowe i znaczeniowe

Zauważalne były ograniczenia w zasobie słów służących do opisywania emocji, potrzeb, wartości, relacji i własnych celów. Uczestnicy częściej posługiwali się językiem konkretnym i sytuacyjnym niż pojęciami ogólnymi. Trudność sprawiało im wyjaśnienie znaczenia niektórych słów, wskazanie różnic między podobnymi pojęciami oraz przeniesienie omawianego zagadnienia na własne doświadczenie.

Bariera językowa wpływała na sposób wykonywania kart pracy. Krótkie odpowiedzi lub brak odpowiedzi nie zawsze oznaczały brak refleksji. Mogły wynikać z trudności w nazwaniu myśli i przełożeniu doświadczenia na wypowiedź pisemną. Większą skuteczność przynosiły rysunek, symbole, wybór spośród przykładów, rozmowa oparta na konkretnym zdarzeniu oraz zadania praktyczne.

Koncentracja i uwaga

Uczestnicy mieli trudność z utrzymaniem koncentracji podczas dłuższych wypowiedzi i zadań stolikowych. Uwaga łatwo przenosiła się na bodźce z otoczenia, rozmowy innych osób lub wydarzenia w grupie. Spadek koncentracji był szczególnie widoczny, gdy zadanie nie dawało szybkiego efektu, wymagało długiego pisania albo nie było powiązane z codziennym doświadczeniem uczestników.

Poziom skupienia wzrastał przy aktywnym prowadzeniu zajęć, częstej zmianie formy pracy, stosowaniu ruchu, materiałów wizualnych, rekwizytów i zadań prowadzących do widocznego rezultatu. Pomocne było także zapowiadanie czasu pracy i kolejnych etapów zadania.

Obserwowana bariera	Możliwy skutek podczas zajęć	Pomocna forma wsparcia
Długie lub złożone polecenie	Rezygnacja, pozorna odmowa, wykonanie zadania niezgodnie z instrukcją	Jedno polecenie naraz, przykład, demonstracja
Pojęcia abstrakcyjne	Milczenie, żartowanie, odpowiedzi przypadkowe	Prosty język, sytuacje z życia, obraz lub symbol
Trudność w pisaniu o sobie	Puste pola, odpowiedzi jednowyrazowe	Rozmowa, wybór odpowiedzi, rysunek, praca w parze
Dłuższa praca stolikowa	Rozproszenie, przerywanie, opuszczanie zadania	Krótkie etapy, ruch, zmiana aktywności, jasny czas pracy

Zasoby osobiste i społeczne

Poczucie własnej wartości

U części młodzieży widoczne było obniżone poczucie własnej wartości. Uczestnicy mieli trudność z nazwaniem swoich mocnych stron, talentów i osiągnięć. Zdarzało się, że pozytywne informacje o sobie traktowali jako niewiarygodne albo reagowali na nie żartem. W zadaniach, które mogły ujawnić błąd lub brak wiedzy, część osób wycofywała się jeszcze przed podjęciem próby.

Wskazuje to na potrzebę takiego organizowania pracy, aby uczestnik mógł doświadczyć małego, realnego sukcesu. Informacja zwrotna była najlepiej przyjmowana wtedy, gdy odnosiła się do konkretnego działania, na przykład ukończenia zadania, pomocy innej osobie, wytrwałości lub odpowiedzialnego zachowania.

Poczucie sprawczości

Wiele zachowań uczestników wskazywało na ograniczone przekonanie, że własne działanie może prowadzić do zmiany. Pojawiało się poczucie rezygnacji, unikanie planowania i szybkie porzucanie

zadania po pierwszej trudności. Część młodzieży oczekiwała, że decyzję podejmie osoba dorosła lub dominujący członek grupy.

Sprawczość wzrastała, gdy uczestnicy otrzymywali rzeczywisty wybór, odpowiadali za konkretny fragment wspólnego zadania i mogli zobaczyć materialny efekt swojej pracy. Szczególne znaczenie miały działania zakończone powstaniem plakatu, broszury, muralu, pracy graficznej lub wykonaniem zadania praktycznego.

Ograniczone zasoby miękkie

Obserwowano trudności w słuchaniu innych osób, czekaniu na swoją kolej, formułowaniu komunikatu bez agresji, przyjmowaniu odmiennego zdania, rozwiązywaniu konfliktu i planowaniu wspólnej pracy. Nie oznacza to całkowitego braku tych kompetencji. Częściej były one niestabilne i zależne od poziomu napięcia, poczucia bezpieczeństwa oraz zachowania pozostałych osób w grupie.

Przy jasnych zasadach, modelowaniu właściwego zachowania i wsparciu prowadzącego uczestnicy potrafili współpracować, dzielić zadania, pomagać sobie oraz angażować się w osiągnięcie wspólnego celu.

Brak wsparcia i poczucie rezygnacji

W wypowiedziach i zachowaniu części uczestników widoczne było przekonanie o ograniczonej dostępności osób, które mogłyby udzielić im pomocy. Brak stabilnego wsparcia sprzyjał rezygnacji i obniżeniu motywacji. Młodzież nie zawsze zakładała, że warto poprosić o pomoc lub że osoba dorosła odpowie w sposób spokojny i przewidywalny.

Stała obecność życzliwej osoby, powtarzalne zasady oraz dotrzymywanie ustaleń zwiększały gotowość do podejmowania kolejnych prób. Ważne było wzmacnianie przekonania, że trudność nie oznacza niepowodzenia, a prośba o wyjaśnienie nie jest powodem do wstydu.

Wpływ środowiska i relacji

Dostosowanie do grupy

Uczestnicy wykazywali silną potrzebę przynależności i dostosowania się do środowiska rówieśniczego. Potrzeba ta mogła działać zarówno rozwojowo, jak i niekorzystnie. W grupie wspierającej aktywność uczestnicy chętniej podejmowali zadania i pomagali sobie. Jeżeli jednak uznanie grupy wiązało się z wyśmiewaniem, używaniem wulgarnego języka, odrzucaniem zasad lub demonstracyjnym brakiem zaangażowania, część młodzieży dostosowywała swoje zachowanie do takiego wzorca.

Zjawisko to wskazuje na znaczenie norm ustanawianych na początku zajęć oraz na potrzebę wzmacniania pozytywnych liderów. Młodzież szybciej przyjmowała zasady, gdy były one jednakowe dla wszystkich, krótko wyjaśnione i konsekwentnie stosowane bez publicznego zawstydzania.

Wpływ obecności wychowawców

Podczas części spotkań obserwowano większą swobodę wypowiedzi i otwartość uczestników w sytuacji, gdy wychowawca nie był bezpośrednio obecny przy wykonywaniu zadania. Może to wskazywać na obawę przed oceną, konsekwencjami wypowiedzi lub ujawnieniem osobistych treści osobie sprawującej codzienny nadzór. Nie należy jednak traktować tej obserwacji jako jednolitej oceny całej kadry.

Stosunek młodzieży do wychowawców był zróżnicowany. Niektórzy pracownicy byli akceptowani, wzbudzali zaufanie i ułatwiali udział w zajęciach. Wobec innych uczestnicy zachowywali większy dystans, napięcie lub brak gotowości do otwartej wypowiedzi. Kluczowe znaczenie miały jakość relacji, sposób

komunikowania wymagań, przewidywalność reakcji dorosłego oraz poczucie, że wypowiedź uczestnika nie zostanie wykorzystana przeciwko niemu.

Wsparcie grupy

Wsparcie rówieśnicze wyraźnie zwiększało gotowość do działania. Uczestnicy byli bardziej aktywni, gdy mogli rozpocząć zadanie w parze, skonsultować pomysł lub wykonać część większej pracy. Grupa pomagała obniżyć lęk przed błędem pod warunkiem, że nie uruchamiała mechanizmu wyśmiewania i rywalizacji.

Warunek	Obserwowany wpływ na uczestników
Brak publicznej oceny	Większa gotowość do wypowiadania się, zadawania pytań i podejmowania próby.
Wsparcie spokojnego prowadzącego	Mniejsze napięcie, lepsze rozumienie zadania i dłuższe utrzymanie aktywności.
Bezpieczna grupa	Większa otwartość, współpraca i akceptacja własnych pomysłów.
Silna presja rówieśnicza	Dostosowanie zachowania do grupy, także w kierunku niekorzystnym.
Zaufany wychowawca	Większe poczucie bezpieczeństwa i łatwiejsza organizacja pracy.
Obawa przed reakcją dorosłego	Ograniczenie szczerości, wycofanie lub udzielanie odpowiedzi oczekiwanych społecznie.

Czynniki zwiększające zaangażowanie

Aktywna forma zajęć

Największe zainteresowanie pojawiało się podczas działań angażujących ruch, zmysły, pracę manualną, tworzenie i bezpośrednie doświadczenie. Uczestnicy chętnie podejmowali aktywności sportowe, wyjazdowe, terenowe, artystyczne i praktyczne. Sama atrakcyjność zadania nie była jednak jedynym czynnikiem. Ważne było to, że rezultat działania był widoczny, zasady konkretne, a informacja zwrotna pojawiała się szybko.

Aktywne prowadzenie

Zaangażowanie wzrastało, gdy prowadzący nie ograniczał się do przekazania instrukcji, lecz pokazywał sposób wykonania zadania, zadawał pytania pomocnicze, reagował na spadek uwagi i zmieniał formę aktywności. Dobre efekty przynosiło łączenie krótkiej rozmowy z ćwiczeniem, ruchem, obrazem lub zadaniem wykonywanym wspólnie.

Brak oceny i bezpieczne popełnianie błędów

Uczestnicy byli bardziej otwarci, gdy nie musieli porównywać swoich odpowiedzi i nie obawiali się publicznego wskazania błędu. Neutralne przyjmowanie odpowiedzi, możliwość poprawienia zadania oraz docenianie wysiłku obniżały napięcie. Szczególnie istotne było unikanie ironii, zawstydzania i nadmiernego poprawiania języka w momencie, gdy uczestnik podejmował próbę wypowiedzi.

Gratyfikacja i widoczny efekt

Motywację zwiększały drobne gratyfikacje, pochwała odnosząca się do konkretnego zachowania, możliwość zaprezentowania pracy oraz otrzymanie materialnego efektu własnego działania. Gratyfikacja była najbardziej wartościowa, gdy nie zastępowała sensu zadania, lecz potwierdzała wysiłek, odpowiedzialność i ukończenie określonego etapu.

Preferowane aktywności

- zadania praktyczne z jasnym celem i szybkim efektem;
- ruch, sport i aktywność poza salą;
- tworzenie grafiki, plakatu, muralu, broszury lub innego wspólnego materiału;
- ćwiczenia z rekwizytami, obrazem, symbolem i możliwością wyboru;
- praca w małych grupach lub parach;
- zadania pozwalające wykorzystać osobiste zainteresowania;
- aktywności zakończone prezentacją, wyjazdem lub konkretnym rezultatem.

Zestawienie warunków sprzyjających uczeniu się

Mniej skuteczne warunki	Warunki zwiększające skuteczność
Długi wykład i abstrakcyjny język	Krótka informacja, przykład i natychmiastowe działanie
Wieloczłonowe instrukcje	Jednoznaczne kroki podawane kolejno
Publiczne ocenianie odpowiedzi	Informacja zwrotna bez zawstydzania
Długie samodzielne pisanie	Rozmowa, obraz, wybór, praca w parze
Brak widocznego efektu	Konkretny rezultat możliwy do pokazania
Jedna forma pracy przez długi czas	Zmiana aktywności i przerwy ruchowe

Rekomendacje do dalszej pracy

Upraszczać język bez infantylizacji

Stosować krótkie zdania, wyjaśniać pojęcia na konkretnych przykładach i sprawdzać rozumienie poprzez prośbę o pokazanie lub własne wyjaśnienie zadania.

Dzielić zadania na etapy

Przekazywać jedno polecenie naraz, zaznaczać początek i koniec etapu oraz umożliwiać szybkie doświadczenie pierwszego sukcesu.

Łączyć rozmowę z działaniem

Ograniczać długie części teoretyczne. Wprowadzać ruch, pracę manualną, materiały wizualne, symulacje i zadania praktyczne.

Budować język emocji i potrzeb

Korzystać z kart obrazkowych, skal napięcia, przykładów sytuacyjnych i powtarzalnych zwrotów pomagających nazywać stan wewnętrzny.

Wzmacniać sprawczość

Dawać realny wybór, odpowiedzialność za fragment wspólnej pracy i możliwość zaprezentowania ukończonego rezultatu.

Stosować informację zwrotną opartą na faktach

Doceniać konkretne zachowania: podjęcie próby, wytrwałość, współpracę, wykonanie zadania, spokojne zakomunikowanie granicy.

Chronić przed publicznym zawstydzaniem

Nie wymuszać osobistych wypowiedzi na forum. Umożliwiać pracę indywidualną, w parze lub anonimową odpowiedź.

Zarządzać dynamiką grupy

Wzmacniać pozytywnych liderów, jasno reagować na wyśmiewanie i wspólnie ustalać krótkie zasady komunikacji.

Uwzględniać relację z wychowawcą

Przy zadaniach osobistych zapewniać uczestnikom warunki poufności. Obecność wychowawcy dobierać do charakteru ćwiczenia i poziomu zaufania grupy.

Zapewniać przewidywalność

Przedstawiać plan spotkania, czas trwania ćwiczeń i zasady. Dotrzymywać ustaleń oraz uprzedzać o zmianach.

Wykorzystywać zainteresowania

Łączyć cele edukacyjne z tematami i aktywnościami lubianymi przez młodzież, szczególnie sportem, sztuką, techniką i działaniem terenowym.

Monitorować zmianę wieloma metodami

Oprócz ankiet stosować obserwację, analizę prac, krótkie rozmowy, zadania praktyczne i informacje od uczestników przekazywane w bezpiecznych warunkach.

Wnioski końcowe

Obserwowane trudności uczestników dotyczyły przede wszystkim rozumienia złożonych poleceń, ograniczonego zasobu słów do opisywania stanów wewnętrznych, koncentracji uwagi, planowania, komunikacji i utrzymania motywacji. Towarzyszyły im obniżone poczucie własnej wartości, mała wiara we wpływ własnych działań oraz skłonność do rezygnacji w sytuacji trudności.

Jednocześnie uczestnicy wykazywali istotny potencjał rozwojowy. Potrafili angażować się, współpracować i podejmować odpowiedzialność, gdy zadania były konkretne, aktywne, oparte na ich zainteresowaniach i prowadziły do widocznego rezultatu. Szczególnie ważne były: wsparcie grupy, spokojna obecność prowadzącego, brak publicznej oceny, możliwość popełnienia błędu oraz otrzymanie adekwatnej gratyfikacji lub informacji zwrotnej.

Silna potrzeba dostosowania się do środowiska sprawia, że grupa może być zarówno czynnikiem ryzyka, jak i zasobem. Dlatego program powinien świadomie kształtować pozytywne normy, wzmacniać

współpracę i tworzyć sytuacje, w których uznanie rówieśnicze jest związane z odpowiedzialnością, wysiłkiem oraz pomocą innym osobom.

Zróżnicowana reakcja na obecność wychowawców pokazuje znaczenie jakości relacji z osobą dorosłą. Młodzież potrzebuje dorosłych przewidywalnych, spokojnych i konsekwentnych, którzy stawiają granice bez zawstydzania. W działaniach wymagających osobistej wypowiedzi należy zapewnić warunki umożliwiające swobodne wyrażenie opinii i poczucie poufności.

Dalszy rozwój programu powinien opierać się na metodach aktywnych, prostym i konkretnym języku, krótkich etapach pracy oraz systematycznym budowaniu poczucia kompetencji i sprawczości. Zmiana nie powinna być oceniana wyłącznie na podstawie rozbudowanych kwestionariuszy. W tej grupie szczególnie wartościowe są obserwowane zachowania, wytwory uczestników, ich udział we wspólnym działaniu oraz zdolność do zastosowania poznanych zasad w praktyce.

Zastrzeżenie metodologiczne

Raport przedstawia jakościową interpretację zachowań obserwowanych w określonych sytuacjach projektowych. Nie pozwala na formułowanie indywidualnych rozpoznań ani na przypisywanie tych samych cech wszystkim uczestnikom. Opisane prawidłowości powinny być traktowane jako wskazówki do projektowania środowiska uczenia się i wsparcia, a nie jako trwałe etykiety odnoszące się do młodzieży lub kadry.

